

запровадження необхідності складення протоколу про адміністративне правопорушення в тому разі, коли особа, яка притягається до відповідальності не погоджується з вчиненим правопорушенням та (або) стягненням, що на неї накладається.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 // Голос України від 06.08.2015 — / № 141-142
2. Про затвердження Положення про патрульну службу МВС: наказ МВС України від 02.07.2015 № 796 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0777-15>
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху: Закон України від 14.07.2015 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/596-19>
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради УРСР від 18.12.1984 — 1984 р., № 51, стаття 1122
5. Про затвердження Інструкції з оформлення поліцейськими матеріалів про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані не в автоматичному режимі»: наказ МВС України від 07.11.2015 № 1395 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1408-15/print1446483519289608>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Гаркуша В'ячеслав Вікторович - кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

УДК 341.945

ЩОДО ПОНЯТТЯ «ГРОМАДСЬКИЙ ПОРЯДОК» В ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ ІДЕЯХ ЧАСІВ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ

Володимир ІГНАТЕНКО (Кропивницький)

Автор статті на основі використання загальноприйнятої періодизації історичних процесів аналізує становлення поняття «громадський порядок» в політико-правових ідеях часів Стародавнього Сходу, Стародавньої Греції та Стародавнього Риму.

Зроблено висновок, що поняття правопорядку (громадського порядку) у тому розумінні, в якому воно існує на сьогодні, в поглядах мислителів Стародавнього Світу лише перебувало на стадії формування, розроблення його змістовних положень. Правова думка того часу у своїй сукупності запропонувала такі новели, які полягли в основу багатьох доктрин, у т.ч. сучасної адміністративно-правової науки. Зокрема, з того часу з'являється чітке розуміння публічного права, яке за своїми окремими принциповими положеннями залишилось незмінним й до сьогодні, та визначено один із наскрізних обов'язків сучасної держави щодо «приборкання злочинів» - забезпечення громадського порядку та громадської безпеки в державі.

Ключові слова: громадський порядок, правопорядок, публічно-правові відносини, Стародавній Схід, Стародавня Греція, Стародавній Рим.

Автор статьи на основании использования общепринятой периодизации исторических процессов анализирует становление понятия «общественный порядок» в политико-правовых идеях времен Древнего Востока, Древней Греции и Древнего Рима.

По мнению автора, понятие правопорядка (общественного порядка) в том понимании, в котором оно существует на сегодня, во взглядах мыслителей Старинного Мира находилось лишь на стадии формирования, разработки его содержательных положений. Правовая мысль тех времен в своей совокупности предложила такие новеллы, которые легли в основу многих доктрин, в т.ч. современной административно-правовой науки. В частности, с того времени появляется четкое понимание публичного права, которое по своим отдельным принципиальным положениям осталось неизменным до сегодняшнего дня. В то время было определено одно из сквозных обязанностей современного государства относительно «укрощения преступлений» - обеспечение общественного порядка и общественной безопасности в государстве.

Ключевые слова: общественный порядок, правопорядок, публично-правовые отношения, Древний мир, Древний Восток, Древняя Греция, Древний Рим.

The author of the article analyzes the becoming of the concept of "public peace" in the days of Ancient East, Ancient Greece and Ancient Rome through the use of conventional periodization of historical processes.

The author proves the idea that the concept of order (public order) in the sense in which it exists today, in the views of thinkers of the ancient world was only at the stage of formation, development of its substantive provisions. The legal opinions of the time in their totality have proposed such ideas which are taken as the basis of many doctrines including modern administrative and legal science. In particular, since that time there have been clear understanding of public law which by their individual fundamental principle remains

unchanged to this day, and defines the one of the cross-cutting responsibilities of a modern state on "taming crimes" - ensuring public order and public safety in the state.

Keywords: *public order, legal order, public-legal relations, Ancient World, Ancient East, Ancient Greece, Ancient Rome.*

Постановка проблеми статті. Перед тим як приступити до розгляду питання про становлення поняття «громадський порядок» як категорії публічно-правових відносин у часи Стародавнього світу, необхідно відмітити, що методологічний рівень (або конкретно-наукова методологія) дослідження громадського порядку в межах цієї статті має охоплювати й методологічний апарат інших галузевих наук. Так як спеціальні науки розробляють також загальнотеоретичні положення, які мають гносеологічне значення, загальнонаукові та спеціальні методи, що застосовуються для дослідження специфічних об'єктів [1, с. 24].

В адміністративно-правовій літературі синонімом громадському порядку (у вузькому змісті) виступає поняття «правопорядок» [1, с. 26], яким оперують як в загальнотеоретичних, так і в спеціальних науках, таких як філософія, теорія держави та права, історія вчень про державу та право, цивільне право, господарське право, кримінальне право, кримінологія тощо.

Тому дослідження питання становлення поняття «громадський порядок» (правопорядок) як категорії публічно-правових відносин має здійснюватись не тільки на основі положень науки адміністративного права, але й на основі наукових доктрин зазначених гуманітарних наук, а також на поглядах їх засновників – видатних вчених і мислителів, що діяли в різні історичні часи.

Актуальність даного дослідження полягає в тому, що до цього часу поняття громадського порядку (правопорядку) в контексті його становлення та розвитку в рамках конкретних історичних епох не розглядалось.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомими дослідженнями, але виконаними з іншою метою, є праці О.М. Бандурки, М.В. Білоконя, в яких досліджувались загальні положення громадського порядку [1], Ж. Веделя, М.І. Єропкина, А.П. Ключніченко, В.П. Нагребельного, які присвятили свої праці визначенню базових принципів забезпечення громадського порядку [2], М.В. Лошицького, що розглядав поняття громадського порядку в широкому та вузькому значенні [3], А.М. Подоляки [4], який надав найбільш змістовне поняття охорони громадського порядку та ін. учених

Мета статті є аналіз становлення поняття «громадський порядок» у часи Стародавнього Сходу, Стародавньої Греції та Стародавнього Риму.

Виклад основного матеріалу. За основу для визначення порядку дослідження зазначеної теми вважаємо за необхідне використати загальноприйнятну періодизацію історичних процесів, «де для кожної епохи характерні свої тенденції та закономірності» [5, с. 4]. При цьому, варто враховувати, що Стародавній світ як період історичного розвитку охоплює Стародавній Схід, Стародавню Грецію та Стародавній Рим (IV тис. до н.е. – 476 н.е. (падіння Риму) – період зародження державності та політико-правових ідей [5, с. 4].

У своєму виникненні політико-правова думка всюди в древніх народів на Сході й на Заході - у древніх єгиптян, індусів, китайців, вавилонян, персів, євреїв, греків, римлян і ін. – походить від міфологічних джерел і оперує міфологічними уявленнями про місце людини у світі [6, с. 15].

Стародавній Схід – колыска самих ранніх цивілізацій, світових і регіональних релігій: зороастризму, брахманізму, буддизму, індуїзму, конфуціанства, іудаїзму, християнства, ісламу [7, с. 17].

Про становлення поняття правопорядку в даний проміжок часу говорити складно, так як погляди, які умовно іменовані як політичні і правові, на ранній стадії свого розвитку ще не встигли відмежуватись у відносно самостійну форму суспільної свідомості та в особливу сферу людського знання і являли собою складений момент цілісного міфологічного світогляду.

По суті політико-правові вчення Стародавнього Сходу були суто прикладними. Головний їх зміст складався з питань, що стосувались мистецтва ("ремесла") управління,

механізму здійснення влади й правосуддя. Інакше кажучи, у тодішніх доктринах не стільки втримувалися теоретичні узагальнення, скільки розроблялися конкретні проблеми техніки й методів здійснення влади.

Державна влада при цьому в переважній більшості вчень ототожнювалася із владою царя або імператора, що було спричинено властивою Стародавньому Сходові тенденцією до посилення влади одноособових правителів і утворення такої форми державного управління суспільством, як **східна деспотія**. Верховний правитель вважався уособленням держави, осередком всього державного життя. «Государ та його держава - ось головні елементи держави», - вказано в індійському трактаті «Артхашастра» [8, с. 25].

Як зазначав О. Кістяківський, основу міцного правопорядку складає свобода особи та її недоторканність [9, с. 16].

Враховуючи деспотичний характер управління, який існував у більшості країн Стародавнього Світу, а також характер доктрин, які лежали в його основі, *можна стверджувати, що на той час розвитку східне суспільство не мало жодного уявлення про таке поняття, як правопорядок, у повному його значенні*. А слабкість існуючого на той час підходу до управління підтверджується неодноразовими повстаннями низів проти знаті [7, с. 19] (тобто проти встановлених останніми порядків – *С.П.*). Фактично на той час існував псевдо правопорядок.

Разом із тим, за відсутності свободи особи, як важливої складової правопорядку, окремі характерні ознаки розглядуваного поняття все ж таки були. Практично вони проявлялись в існуванні неписаного (звичаєвого) права, яке «сформувалося задовго до появи перших держав на Стародавньому Сході» [7, с. 18]. В подальшому на основі нього сформувались найдавніші пам'ятки права – «Закони Ур-Наму» (кн. III тис. до н.е.), «Середньоасирійські закони» (II тис. до н.е.), «Закони з Ешнуни» та ін.

Згодом взагалі сакральні уявлення поступились місцем десакаралізованим, раціональним. Так, за «Законами Ману» сила царя – у його мудрості і справедливості. Він повинен сам слідувати законам країни, шанувати традиції народу. Цар, що не з розумінням мучить свою країну, «негайно позбавляється разом з родичами країни і життя» [10, с. 34].

Тобто можна стверджувати про поступовий прогрес знань і гуманізму в стародавньому суспільстві Сходу.

Найбільш важливо відмітити, що в зазначеній пам'ятці права закріплені ряд положень, які фактично є пранормами для теперішнього адміністративного законодавства, що регулює питання охорони громадського порядку. Так, в пунктах 267 та 268 «Законів Ману» закріплено, що «... Кшатрій, який образив брахмана, підлягає штрафу в розмірі ста (пан); вайш'ї - в розмірі дві з половиною (сотні пан); але шудра підлягає тілесному покаранню. Під час образи кшатрія з брахмана стягується штраф в розмірі п'ятдесят (пан), вайш'ї - двадцяти п'яти, шудри - штрафом в дванадцять пан...» [10, с. 32].

Мислителі Стародавньої Греції зіграли визначну роль в історії формування і розвитку всієї духовної культури людства. В історії політичної і правової думки вони започаткували античний підхід до проблематики права, держави, політики, формування юриспруденції.

Політико-правова думка в Стародавній Греції порівняно швидко пройшла шлях від міфу до науки. Філософи Греції, аналізуючи розмаїття політичних форм, сформулювали закономірності їх зміни, спробували сконструювати ідеальні форми правління та реалізувати їх на практиці [5, с. 4-5].

Громадський порядок на той час не виділявся в окрему категорію публічно-правових відносин, адже право в сучасному його розумінні поки ще не існувало.

Разом із тим, правова думка того періоду містила цікаві уявлення про світ, події минулого, початки полісного життя, справедливість і закон, які за своєю суттю вміщують важливі характерні риси громадського порядку (правапорядку).

На наш погляд, в поемах *Гомера та Гесіода*, ступінь дотримання справедливості у

відносинах між людьми виступав критерієм належного правопорядку. Вічна справедливість ототожнювалась із правом, яке в свою чергу розумілось як сукупність індивідуальних (нерівних, залежно від достоїнств і заслуг) прав, освячених принципом справедливості та відповідних усталеним звичаям [7, с.33].

Іншими словами належний рівень «громадського порядку» мав досягатись шляхом дотримання людьми (тобто приватними особами) божественних установлень. В протилежному разі порушник повинен був суворо каратись Зевсом - верховним заступником загальної справедливості [7, с. 33].

В поглядах «семи мудреців» - *Фалеса, Піттака, Периандра, Біанта, Солона, Клеобула і Хілона*, правопорядок асоціювався з пануванням справедливих законів у полісному житті, а дотримання останніх - істотна відмінна риса упорядженого (благоустроеного) поліса [6, с. 38]. Тобто поняття благоустроєним є поліс в якому дотримується правопорядок.

Отже можна стверджувати, що в поглядах семи мудреців вперше знаходить своє застосування таке поняття як благоустрій, яке за своєю суттю відповідає поняттю правопорядок (громадський порядок).

В роботах *Піфагора*, теж знаходять свої вираження ознаки зародження поняття правопорядку (громадського порядку), які втілились в таких поняттях як «порядок і симетрія», «законослухняність». Як стверджував філософ, «порядок і симетрія прекрасні і корисні, безладдя й асиметрія ж потворні й шкідливі» [7, с. 35].

Демокрит, на наш погляд, зіставляв правопорядок (громадський порядок) з інтересами держави. Так, як він вважав, що громадяни «інтереси держави повинні ставити понад усе, повинні піклуватись, щоб воно добре управлялось». Недотримання такої норми поведінки є її порушенням, та виходячи із справедливості, має бути покаране смертю [11, с. 8].

Подібно Гомеру та Гесіоду, але вже на вищому рівні розуміння стверджує *Платон*, що фундаментом досконалої держави є вища справедливість, яка виражається в тому, що «всі люди, і весь світ існують заради блага, а вище благо ... в добротності» [11, с. 12-13; 12, с. 15, 31]. Звідси, як ми вважаємо, досконалість як характеристика держави в розумінні Платона подібна поняттю правопорядок (громадський порядок), адже як правопорядок є результатом «нормотворчого та правореалізаційного процесів» [1, с. 31], так і досконалість держави є наслідком дотримання людьми добротності.

Варто відмітити, що у проекті другої за перевагами держави, висловленому Платоном у творі «Закони», основну ставку зроблено на детальні й суворі закони, які ретельно й жорстко регламентують публічне й приватне життя людей, визначаючи розпорядок дня й ночі [6, с. 57].

Аристотель у свою чергу, стверджує, що «законодавець мусить докладати зусиль переважно для того, аби його закони, що стосуються і військової справи, і всього іншого, мали за мету забезпечити громадянам дозвілля (необхідне для державної діяльності) та мир. Адже більшість держав, що звертають увагу на військову підготовку, існують, поки ведуть війни, і гинуть, як тільки досягнуть панування. Подібно до криці, вони втрачають свій гарт під час миру. А винен у цьому буває законодавець, що не виховав у громадян уміння користуватися своїм дозвіллям» [13, с. 125].

Крім цього, даний філософ вважав, що метою політики є прищеплення громадянам хороших якостей та виховання їх людьми, що чинять добро, тобто «зробити громадян хорошими людьми, які підкоряються закону» [11, с. 20].

З вказаного можна зробити висновок, що у поглядах Аристотеля вже на той час виділяються такі ознаки правопорядку (громадського порядку), як:

- відносини громадян засновані на повазі до закону, та
- спрямовані на забезпечення миру та дозвілля, та
- сприяють державній діяльності.

Вони в повній мірі відповідають сучасним вітчизняним науковим точкам зору про правопорядок (громадський порядок).

Подальший розвиток політико-правових ідей про громадський порядок (правопорядок) відбувся у *Стародавньому Римі*. І хоча політико-правові вчення того часу мали багато спільного з вченнями античної Греції, все ж таки римська політико-правова думка виділилась своєрідністю, яка обумовлена, по-перше, розвитком відносин приватної власності і рабства, що диктувало необхідність посилення правового захисту майнових відносин, особливо з боку держави. По-друге, результатом практичної діяльності юристів щодо тлумачення законів стало відокремлення юриспруденції в самостійну галузь знань. У працях римських юристів одержують детальне обґрунтування інститути і норми діючого права. По-третє, значний вплив на ідеологію римського суспільства справила філософія грецьких і римських стоїків, їх ідеї про духовну рівність громадян, їх обов'язок служити державі, роль долі, закону та ін. [7, с. 56-57].

Не залишись осторонь і правові питання поняття правопорядку (громадського порядку).

Так, в працях *Марка Тулія Цицерона* можна зустріти думку про те, що управління державою здійснюється в інтересах загального блага. Задля цього, кожен ідеальний громадянин зобов'язаний слідувати таким чеснотам, як пізнання істини, справедливості, велич духу і благопристойності; а також не тільки не заподіювати шкодити іншим та не зазіхати на чужу власність, але й подавати допомогу потерпілим від несправедливості і трудитись для загального блага. Цього вимагають справедливість і схильність любити людей, які є основою права, та яким повинні відповідати закони, встановлені в державі. Таким законам властиві справедливість і вибір [14, с. 137, 159, 171].

З огляду на це, впливає висновок, що у поглядах М.Т. Цицерона загальне благо є правопорядком (громадським порядком), так як постає результатом діяльності як органів управління, так і ідеальних громадян, які слідуєчи чеснотам діяли згідно законів, права, справедливості та вибору.

В розрізі цього питання важливо навести тезу, закріплену в творі Цицерона «Про державу», яка звучить так: «Та й що таке держава, як не спільний правопорядок?» [14, с. 135].

Подібно Цицерону, *римські юристи* стверджували про те, що вимоги відповідності права справедливості мають поширюються на всі джерела права, у т.ч. і на закон (*lex*). За *Папініаном*, «закон є предписання, рішення мудрих мужів, приборкання злочинів, чинених навмисно чи по невіданню, загальна обітниця держави». Крім цього, право в Стародавньому Римі поділялось на приватне і публічне. Останнє відносилось до положень держави, та ним правознавці того часу, з привілеями офіційного тлумачення закону, розробили повноваження державних органів і посадових осіб, поняття влади (*impegium*) та інших інститутів адміністративного права [7, с. 64-65].

Цікавим для сучасної правової науки є бачення правопорядку *Августином*. Так, на його думку, порядок в державі полягає в упорядкованості відносин влади та підпорядкування. Призначення християнської державності полягає в регулюванні та охороні зовнішньої моральності в суспільстві [15, с. 33, 35]. Як бачимо, Августин продовжував ідеї римських юристів відносно виділення в правовідносинах публічно-правових та визначав критерієм правопорядку в державі ступінь дотримання моральності в суспільстві.

Як бачимо, з цього часу з'являється чітке розуміння публічного права, яке за своїми окремими принциповими положеннями лишилось незмінними й до сьогодні. Відтоді правознавцями визначено один із наскрізних обов'язків держави щодо «приборкання злочинів», який в сучасній правовій науці вдосконалився та формулюється як обов'язок держави по забезпеченню громадського порядку та громадської безпеки в державі. Про це, зокрема, йдеться в п. 17 ст. 92 Конституції України [16].

Висновки: Підсумовуючи вищезазначене необхідно відмітити, що поняття правопорядку (громадського порядку) у тому розумінні, в якому воно існує на сьогодні, в поглядах мислителів Стародавнього Світу лише перебувало на стадії формування, розроблення його змістовних положень.

Разом із тим, правова думка того часу у своїй сукупності запропонувала такі новели, які

полягли в основу багатьох доктрин, у т.ч. сучасної адміністративно-правової науки.

Зокрема, в такій пам'ятці права як «Законои Хаммурапі» закріплено ряд положень, які фактично є пранормами для теперішнього адміністративного законодавства, що регулює питання охорони громадського порядку. Вже тоді висловлено думку про те, що належний рівень «громадського порядку» має досягатись шляхом дотримання людьми божественних установлень; вперше знайшли своє застосування такі поняття як «благоустрій», «порядок і симетрія», «законослухняність», «досконалість», «загальне благо», які за своєю суттю відображали окремі ознаки сучасного поняття правопорядок (громадський порядок). З того часу з'являється чітке розуміння публічного права, яке за своїми окремими принциповими положеннями залишилось незмінними й до сьогодні, та визначено один із наскрізних обов'язків сучасної держави щодо «приборкання злочинів» - забезпечення громадського порядку та громадської безпеки в державі.

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Білоконь М.В. Державне управління у сфері охорони громадського порядку: Монографія / М.В.Білоконь. – Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – 700 с.
2. Еропкин М.И. Административно-правовая охрана общественного порядка : монография / М.И.Еропкин, Л.Л. Попов. – М., 1973. – 328 с.
3. Лошицький М. В. Адміністративно-правові відносини в сфері охорони громадського порядку : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Михайло Васильович Лошицький. – К., 2002. – 158 с.
4. Подоляка А.М. Правове регулювання охорони громадського порядку : монографія / А.М. Подоляка. – Х. : Золота миля. – 2008. – 352 с.
5. История политико-правовых учений: Учеб. Пособие для вузов / [В.Г. Пахомов, А.Н. Хорошилов, Н.Д. Амагобели, Н.Е. Борисова]; под ред. проф. А.Н. Хорошилова. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 344 с.
6. Нерсисянц В.С История политических и правовых учений. – Учебник. / В.С. Нерсисянц. - М.: Инфра-М., 2001. - 736 с.
7. Демиденко Г.Г. Історія вчень про державу та право: Підручник для студентів юрид. вищ. навч. закладів. – Харків: Консум, 2007. - 432 с.
8. Лейст О.Э. История политических и правовых учений / О.Э. Лейст. - М., 2002. - 688 с.
9. Права людини і громадянина в афоризмах та прислів'ях: Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України. Серія II. Коментарі прав і законодавства. Вип. 2. / Редкол.: П.М. Рабінович та ін. – К.: Атіка, 2001. – 112 с.
10. Сади́ков В.Н. Хрестоматия по всеобщей истории государства и права / В.Н. Сади́ков. – М., 2002. – 768 с.
11. Світова класична думка про державу і право. Навч. посібник / Є.Ф. Безродний, Г.К. Ковальчук, О.С.Масний. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 400 с.
12. Платон. Держава // Антологія лібералізму: політико-правничі вчення та верховенство права / Упор.: С. Головатий, М. Козюбра, О. Сироїд; Відп.ред. С. Головатий; Наук. ред. С. Головатий, О. Сироїд, О. Волкова, А. Черевко. – К.: Книги для бізнесу, 2008. – С. 13-89.
13. Аристотель. Політика // Антологія лібералізму: політико-правничі вчення та верховенство права / Упор.: С. Головатий, М. Козюбра, О. Сироїд; Відп. ред. С. Головатий; Наук. ред. С. Головатий, О. Сироїд, О. Волкова, А. Черевко. – К.: Книги для бізнесу, 2008. – С. 90-129.
14. Цицерон. Про державу. Про закони // Антологія лібералізму: політико-правничі вчення та верховенство права / Упор.: С. Головатий, М. Козюбра, О. Сироїд; Відп. ред. С. Головатий; Наук. ред. С. Головатий, О. Сироїд, О. Волкова, А. Черевко. – К.: Книги для бізнесу, 2008. – С. 131-203.
15. Горожанин А.В. Взаимосвязь учения о полиции и государстве в истории правовой мысли: Монография / А.В. Горожанин. – СПб.: Санкт-Петербургский университет МВД России, 1999. – 280 с.
16. Конституція України: від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ігнатенко Володимир Васильович – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри галузевого права Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, адвокат.